

TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞA GENEL BİR BAKIŞ

AN OVERVIEW OF CURRENT ACCOUNT DEFICIT IN TURKEY

Orkun BAYRAM*

Fırat YILMAZ**

ÖZ

Türkiye, 2000'li yıllardan bu yana hatırı sayılır derecede yüksek bir cari açıkla yüzleşmiştir. Bu durum, ekonomi çevreleri tarafından ülke ekonomisinin başlıca sorunu olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda birçok ulusal ve uluslararası kuruluş, cari açık sorununa kalıcı bir çözüm bulunmasının zorluğuna işaret etmiştir. Bunun temel nedeni, cari açıktaki bir düşüşün genel ekonomik aktivitede net bir düşüşü de beraberinde getirmesidir. Fakat ekonomideki bir soğuma, cari açık sorunsalının çözümü için istenilen bir ön şart olmamaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin cari açık sorununa genel bir bakış sunmaktadır. Bu kapsamda, cari açığın zaman boyunca izlediği eğilim, nedenleri ve sonuçlarına odaklanılmıştır. Gerekli grafik ve tablolar da çalışmaya dâhil edilerek ileri sürülen argümanlar desteklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Cari Hesap, Açık, Ödemeler Dengesi, Dış Ticaret

Jel Sınıflandırması Kodları: F33, F34.

ABSTRACT

Turkey has faced a weighty high current account deficit from the early 2000s. The presence of the current account deficit in Turkey has been termed by business quarters as a major economic problem for the country. In this respect, various financial institutions both locally and internationally have mentioned that striking a permanent solution to the deficit problem will still prove to be cumbersome. This is owing to the fact that, a reduction in the current account deficit of a country requires a net slowdown in economic activities. A slowdown of the economy is, however not a desirable and viable solution for solving the current account deficit problem. This study is concerned with assessing and evaluating the state of the current account deficit in Turkey. Accordingly, the study focuses on causes and consequences of the current account deficit in Turkey. Graphical and tabular analysis

* Dr. Öğr. Üyesi, Antalya Bilim Üniversitesi, Ekonomi Bölüm Başkanı, orkun.bayram@antalya.edu.tr, ORC-ID: 0000-0003-3755-0517.

** Araş. Gör., Antalya Bilim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü, firat.yilmaz@antalya.edu.tr, ORC-ID: 0000-0001-9958-7822.

Bayram, O., Yılmaz, F. (Şubat 2020). Türkiye'de Cari Açığa Genel Bir Bakış, *Vergi Raporu*, 245, (193-204).

Makale Türü: Derleme Makalesi

M.G.T.: 27.09.2019 / M.K.T.: 14.01.2020

is incorporated into the study to bring into perspective the various issues explored.

Keywords: Current Account, Deficit, Balance of Payment, Foreign Trade

Jel Classification Codes: F33, F34.

GİRİŞ

Cari açık bir ülkenin ticari faaliyetlerinin, net mal ve hizmet ithalatının net mal ve hizmet ihracatından fazla olduğu durumunu ifade etmek için kullanılan finansal bir terimdir.¹ Cari açığın kapsamına kâr payları, faiz gelirleri ve dış yardımlar da dâhil olmak üzere tüm net gelirler girmektedir. Cari açık, bir ülkenin dış âlemle olan ticari ilişkileri için hassas bir ölçüm sağlamakla birlikte ödemeler dengesinin de bir kalemini oluşturmaktadır. Ödemeler dengesi iki temel hesaptan oluşmaktadır: finans hesabı ve cari hesap. Döviz açığının en temel göstergesi, dış ülkelere gelen gelir transferleri ile bu ülkelere temin edilen üretim faktörleri ve mal alımları arasındaki dengeyi incelemektir.² Genellikle doğrudan yabancı sermaye girişleri, dış borç ve portföy yatırımları bir ülkenin cari dengesini rahatlatılabilen unsurlardır.

2008-2009 krizinin patlak vermesiyle kriz öncesi dönemde yaşanan küresel ölçekteki ekonomik dengesizlikler, krizin temel nedenleri arasında görülmüştür. Amerika Birleşik Devletleri de dâhil olmak üzere birçok ülke, geçmişte

devasa cari açıklarla yüzleşmiştir.³ Küresel kriz döneminde Türkiye de yüksek cari açık sorunuyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Küresel krizin ülke üzerindeki etkisinin zayıflamaya başladığı 2010 yılında bile ülkenin cari açığının arttığı görülmektedir.⁴

1- TÜRKİYE'DE CARİ HESAP DENGESİ

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan (MB) elde edilen veriler ışığında, ülkenin cari açık sorununun başlangıcı 1990'lı yıllara dayanmaktadır. 1990'lardan 2002'ye kadar olan dönemde, cari açık yönetilebilir olarak değerlendirilebilir. Aynı dönem boyunca ülkenin cari hesap dengesinde yükselme ve inişler gözlemlenmiştir. 2008 yılında Türkiye ekonomisi, tüm zamanların en düşük cari açığına sahne olmuştur. Fakat bu durumun nispeten olumlu etkileri, aynı dönemde ortaya çıkan küresel krizin yıkıcı unsurları tarafından bertaraf edilmiştir. Özetle Türkiye'de cari açık, 2003 yılından bu yana ciddi bir ekonomik sorun olarak gündemdeki yerini korumaktadır.⁵ Cari açığın tarihsel süreçte izlediği eğilim, Şekil.1'de ayrıntılı bir biçimde görülebilmektedir.

¹ Damodar N. GUJARATI. Basic Econometrics, 4th ed. McGraw-Hill companies, New York.

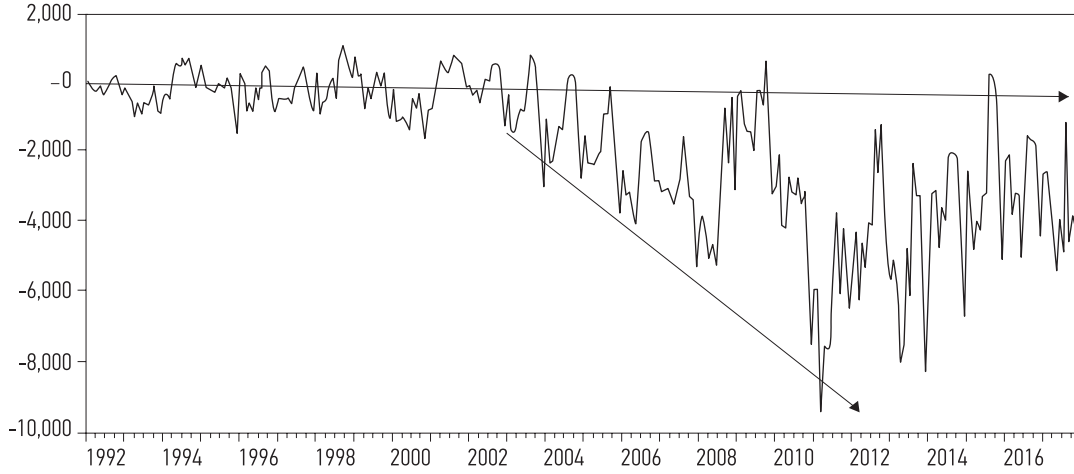
² Gökhan ÖZDAMAR. "Factors Affecting Current Account Balance of Turkey: A Survey with the Cointegrating Regression Analysis". Journal of Business Economics and Finance. Sayı:4. 2015. S. 633

³ Seyma ÇALIŞKAN ÇAVDAR ve Alev Dilek AYDIN. "Understanding The Factors Behind Current Account Deficit Problem: A Panel Logit Approach On 16 OECD Member Countries". Procedia Economics and Finance. Sayı:30. 2015. S. 187

⁴ Aysu İNSEL ve Fazıl KAYIKÇI. "Evaluation of Sustainability of Current Account Deficits in Turkey". Modern Economy. Sayı: 3. S. 46.

⁵ Gökhan ÖZDAMAR. "Factors Affecting Current Account Balance of Turkey: A Survey with the Cointegrating Regression Analysis". Journal of Business Economics and Finance. Sayı:4. 2015. S. 633

Şekil 1: Türkiye’de 1992-2017 arasında cari denge

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

Cari hesap dengesini etkileyen önemli bir diğer unsur da yabancı sermaye girişleridir. Türkiye’nin cari hesabının açık verdiği dönemler boyunca, net yabancı sermaye girişlerinin eş değer etkileri gözlemlenmiştir.⁶ MB’den elde edilen veriler yardımıyla yabancı sermaye girişlerinin dış borç bağlamında tarihsel süreci, Şekil 2’de görülebilmektedir. 1990’lar boyunca, dış borç görece olarak sabit ve yönetilebilir olmuştur. Fakat bu durum, 2000’lerden sonra tersine dönmüş ve özellikle

özel sektör kaynaklı olarak dramatik şekilde artmıştır. Global likidite bolluğunun da tetiklediği dış borçlar, faizlerin de düşmesine neden olmuştur. Bu ekonomik tabloda, ülkenin ekonomik büyümesi alınan düşük maliyetli dış borçlarla paralel bir seyir izlemiş fakat daha sonrasında bu büyük miktardaki dış borçlar ekonominin cari hesabında dengesizlikler olarak kendini göstermiştir.⁷ Tablo 1, Türkiye’de borç bileşenlerinin zaman içindeki değişimlerini göstermektedir.

⁶ Jaques MAZIER ve Sophie SAGLIO. “Interdependency and Adjustments in the European Union”. International Review of Applied Economics. Sayı: 22. 2008. S. 19

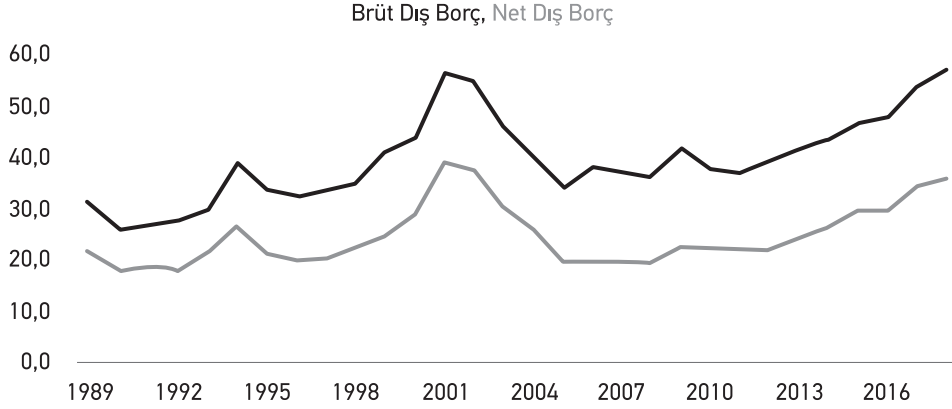
⁷ Ahmet Atıl AŞICI. On the Sustainability of the Economic Growth Path of Turkey: 1995–2009. Renewable and Sustainable Energy Reviews. Sayı: 52. S. 1732.

Tablo 1: Borç bileşenlerinin zaman içindeki değişimi

Borç çeşidi	1990	2002	2017
İç borçlar (milyar TL)	57,2	155,2	596,6
İç borçlar / GSYH (%)	15,3	43,2	19,2
Dış borçlar milyar (USD)	52,4	129,6	453,3
Kamu + TCMB	41,6	86,5	136,2
Özel Kesim	10,8	43,1	316,4
Dış borçlar / GSYH (%)	26,1	54,8	53,3
Bütçe açığı / GSYH (%)	2,2	11,5	1,5
Cari açık / GSYH (%)	1,3	0,3	5,8

Kaynak: EĞİLMEZ M, *Ne Kadar Açık O Kadar Büyüme Modelinin Sonuna Doğru*

Şekil 2: Türkiye'de 1989-2016 arasında dış borçlar

Kaynak: EĞİLMEZ M, *Türkiye Borç Dosyası*

2- CARI AÇIĞIN NEDENLERİ

Yapılan bir araştırmaya⁸ göre Türkiye, en yüksek cari açık veren OECD ülkeleri arasında Portekiz ve Yunanistan'dan sonra gelmektedir. Cari açığın gayri safi yurt içi hasılaya (GSYH) oranına dayanan bu sıralamadan, sorunun çözümü için acil önlemler alınması gerektiği görülebilmektedir. Burada not edilmesi gereken bir nokta da, adı geçen ülkelerin ekonomilerinin küresel kriz

nedeniyle olumsuz etkilendikleri ve finansal denge-sizlikleri düzeltebilecek mekanizmaların da bu nedenle zayıfladıklarıdır.

Cari açığa olumsuz anlamda katkı yapan diğer unsurlar da döviz kuru ve para politikaları uygulamalarıdır.⁹ Bu politikalar ülke ekonomisini olumsuz etkilemiş ve yerli sanayi, çarklarını döndürebilmek için dış girdiye yönelmiştir. Yine bu politikaların bir sonucu olarak ithalata olan

⁸ Seyma Çalışkan ÇAVDAR ve Alev Dilek AYDIN. "Understanding The Factors Behind Current Account Deficit Problem: A Panel Logit Approach On 16 OECD Member Countries". *Procedia Economics and Finance*. Sayı:30. 2015. S: 187

⁹ Osman F. ABBASOĞLU, Ayşe İMROHOROĞLU ve Ayşe KABUKÇUOĞLU. "The Turkish Current Account Deficit". *Economic Inquiry*. 2019. Sayı: 57. S. 515

toplam talep aşırı yükselmiş ve ülkenin ödemeler dengesinde bozulmalar olmuştur. Buna ilaveten, artan ithalatın bir sonucu olarak işsizlik oranında da artış olmuş ve ülke ekonomisi bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Cari açığın kısa vadeli nakit akışları ile azaltılmaya çalışılması da sürdürülebilir bir çözüm olmamakta ve gelecekte nakit akışlarının büyük ölçüde sekteye uğramasına sebep olabilecek bir durum yaratmaktadır.

Cari açığın artmasına sebep olan ana etmenler olarak ihracatın azalması ve/veya ithalatın artmasında ülkelerin araştırma ve geliştirmeye verdiği önem ve bu konuda yaptıkları harcama ve gayretlerin de önemi yadsınamaz. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ar-ge faaliyetleri ile ihracat payları arasında olumlu bir ilişki olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur.¹⁰ Bu ilişkinin nedeni olarak gelişmekte olan ülkelerin sarf ettikleri güç ve harcamalarına kıyasla gördükleri marjinal faydanın gelişmiş olan ülkelere göre daha fazla olduğu belirtilmiştir.

Ar-ge harcamaları ile ihracatı arttırmak ve aynı zamanda ithalatı azaltmak mümkün olabilmektedir. Bu çift yönlü etkinin gerçekleşebilmesi için ülkelerin ithal etmek durumunda kaldıkları ana ihtiyaç ürünleri ile ilgili ar-ge faaliyetlerine ağırlık vermeleri ve mümkün ise ithal ikame ürünlerin yanında özgün ve patentli ürünler de üretmek üzere yatırım yapmaları gerekmektedir. Türkiye özelinde ise en büyük ithalat kalemlerinden birisi savunma ihtiyaçlarını karşılayan mal ve ürünlerdir ve literatürde Türkiye için savunma sanayi ihtiyaçlarına yönelik ar-ge harcamaları-

nın cari açığı düşürücü etkisinin olduğu gözlenmiştir.¹¹ Dolayısı ile savunma sanayi odaklı ar-ge harcamalarının yapıcı bir şekilde kullanılması ile cari açığın düşürülmesi mümkündür. Yapıcı bir kullanımın olabilmesi için de yine literatürde hammadde ve enerji açısından yüksek girdilerin oranının azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılması tavsiye edilmektedir.¹²

Mevcut durumda Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ihracatın ithalata bağımlılığının sebepleri arasında ihraç edilen ürünler için gereken hammaddelerin ve ara ürünlerin ithal edilmekte olması cari açığa olumsuz etkide bulunmaktadır.¹³ Buna ek olarak ithal edilen ve üretimde kullanılan en önemli kalemlerden birisi de enerjidir. Başka bir araştırmaya¹⁴ göre cari açığın iki temel nedenleri arasında enerji bağımlılığı ve ülkenin nispeten genç nüfusunda gözlemlenen düşük tasarruf oranları gösterilmektedir.

Türkiye, mevcut kaynakların net enerji talebini karşılayamaması nedeniyle enerji ithalatına bağımlı bir ülke konumundadır. Enerji, üretim sürecinin temel girdisi olması nedeniyle finansal dengesizliklere katkı anlamında artan bir dalga işlevi görmektedir. Bu nedenle enerji fiyatlarındaki herhangi bir artış, beraberinde üretimi enerjiye bağlı tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarında genel bir artış olarak konjonktürel bir karşı etkiyi de beraberinde getirmektedir. Özetle tüm nihai mal ve hizmetler daha pahalı hale gelmektedir. Nihai mal ve hizmet fiyatlarındaki artışlar, dış talebi de baltalayarak ülkenin ihracatını olumsuz etkilemektedir.

¹⁰ Michael LANDESMANN ve Michael PFAFFERMAYR, "Technological competition and trade performance", Applied Economics, Sayı: 29(2), 1997, S. 196.

¹¹ Harun DOĞDU, *Savunma sanayi Arge harcamalarının makroekonomik performansa etkisi: Türkiye örneği*, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Tekirdağ 2018, S. 160.

¹² Oktay BİNGÖL ve Ali Bilgin VARLIK, "Türk Savunma Sanayinin Geleceği", (https://tasam.org/Files/PDF/Raporlar/TSS_rapor.pdf_6acb9a1e-7d78-4af4-bc67-48bb93270426.pdf ss. 51-56), Erişim tarihi: 15 Eylül 2019 S. 20

¹³ İbrahim ÇÜTÇÜ, "Sanayide Kullanılan Elektrik Tüketimi İle Dış Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki: Yapısal Kirilmali Testlerle Ekonometrik Bir Analiz", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 37(1), 2019 S. 38.

¹⁴ Ali ÇULHA, "A Structural VAR Analysis of the Determinants of Capital Flows into Turkey", Central Bank Review, Sayı: 2(2), 2006, S.33.

Enerji tüketiminin cari açığa etkisi incelendiğinde ana olarak elektrik tüketimi ve ağırlıklı olarak da sanayide kullanılan elektrik tüketimi ile ihracat ve ithalat dengesi arasındaki ilişkinin çift yönlü olduğu istatistiksel olarak gösterilmiştir.¹⁵

Tasarruflar irdelendiğinde, ülkedeki nispeten genç nüfusun tasarruf eğiliminin düşük olduğu görülmektedir. Bu durum, cari dengede mutlak bir bozulmayla sonuçlanacak finansal eğilimleri de tetiklemektedir.¹⁶ Sadece tasarruflar nezdinde değil, aynı zamanda kamu harcamalarının da cari açıkla pozitif yönlü ilişkisi ortaya konmuştur, dolayısı ile kamu giderlerinde yapılacak tasarrufların da cari açığı azaltıcı etkisi olacaktır. Diğer taraftan Tüketici Fiyat Endeksi ve ayrıca işsizlik oranının da cari açığı azaltıcı etkisi araştırmalarla ortaya konmuştur.¹⁷

Dalgalı döviz kuru, Türkiye’de 2001 yılından itibaren uygulanmaya başlanmış ve sıklıkla artan cari açıkla özdeşleştirilmiştir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde, cari açık olması durumunda dalgalı döviz kuru istikrarsızlığa yol açabilir.

Tsen’e (2014) göre, büyük ölçekli yabancı sermaye ile birlikte dalgalı döviz kuru Türk Lirası’nda aşırı değerlenmeye yol açmıştır¹⁸. Bir ülkenin döviz kuru aşırı değerlendirildiğinde, ithalat ucuzlamakta fakat mal ve hizmet ihracatı pahalı hale gelmektedir. Sonuç olarak bu durum, ülkenin cari açığının artmasıyla sonuçlanmaktadır. Alper ve Onis’e (2003) göre bir ülkede para arzıyla cari hesap arasında kayda değer bir ilişki bulunmadır.¹⁹ Küresel para arzındaki artışlar, Türkiye’ye olan sermaye akışını hızlandırmış ve ülkenin borcunu arttırmıştır. Bu nedenle aşırı değerlendirilen kur, ülkenin ihracatını olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, 2000’ler boyunca görülen yüksek faizler, ülkeye net sermaye akışını daha da hızlandırmıştır. Bu da cari açığı daha da büyümüştür.²⁰

Cari açığın oluşması ve sebepleri ile ilgili yapılan akademik araştırmalarda genellikle VAR testi ve MARS testi yapılmakta ve bezer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Erbaykal²¹, Ayla ve Küçükkale²², Peker ve Hotunoğlu²³, Bayraktutan ve Demirtaş²⁴, Kesikoğlu²⁵, Akıncı²⁶, Al-

¹⁵ İbrahim ÇÜTÇÜ. “Sanayide Kullanılan Elektrik Tüketimi İle Dış Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki: Yapısal Kirilmali Testlerle Ekonometrik Bir Analiz”. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 37(1), 2019 S. 38.

¹⁶ Erica CLOWER ve Hiro ITO. “The Persistence and Determinants of Current Account Balances: The Implications for Global Rebalancing”. (https://www.ssc.wisc.edu/~mchinn/CA_persistence_Clower_Ito.pdf). Erişim tarihi: 26 Eylül 2019.

¹⁷ Seyma ÇALIŞKAN ÇAVDAR ve Alev Dilek AYDIN. “Understanding The Factors Behind Current Account Deficit Problem: A Panel Logit Approach On 16 OECD Member Countries”. Procedia Economics and Finance. Sayı:30. 2015. S. 187.

¹⁸ Wong Hok TSEN. “Exchange Rate Volatility and International Trade”. Journal of Stock & Forex Trading. Sayı: 3(2). 2014.

¹⁹ C. Emre ALPER ve Ziya ÖNİŞ. “Financial Globalization, the Democratic Deficit, and Recurrent Crises in Emerging Markets: The Turkish Experience in the Aftermath of Capital Account Liberalization”. Emerging Markets, Finance and Trade. Sayı: 39. 2003.

²⁰ Robert CARBOUGH. International Economics. 7th Edition, Ohio: South Western College Publishing.

²¹ Erman ERBAYKAL. “Türkiye’de enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi”. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007. Sayı:1(1).

²² Dilara AYLA ve Yakup KÜÇÜKKALE. “Cari Açık Ve Tasarruf İlişkisi: Caldéron Argümanı Bağlamında Türkiye Örneği”. Atatürk University Journal of Economics & Administrative Sciences, Sayı: 32(2). 2018.

²³ Osman PEKER ve Hakan HOTUNLUOĞLU. “Türkiye’de Cari Açığın nedenlerinin Ekonometrik Analiz”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2009. Sayı: 23(3).

²⁴ Yusuf BAYRAKTUTAN ve Işıl DEMİRTAŞ. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2011. Sayı: (22).

²⁵ Ferdi KESİKOĞLU, Ertuğrul YILDIRIM, ve Hamza ÇEŞTEPE. “Cari açığın belirleyicileri: 28 OECD ülkesi için panel VAR analizi”. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2013. Sayı: 2(9).

²⁶ Serhat YÜKSEL. “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: Mars Yöntemi ile Bir İnceleme”. Bankacılar Dergisi, 2016. Sayı: 96(27).

per ve Oransay²⁷, Çiftçi²⁸, Uysal vd²⁹., Göçer ve Gerede³⁰, Dücan vd³¹., Çalışkan ve Karimova³², Başarır ve Erçakar³³, Topallı ve Doğan³⁴, Kok ve Benli³⁵ ve Bucevska³⁶, yaptıkları akademik araştırmalar neticesinde cari açığın oluşmasında ve derinleşmesinde faiz oranlarındaki değişimlerin, büyüme oranının, döviz kuru dalgalanmalarının, enerjiye olan bağımlılığımızın büyük oranda ithalat ile karşılanması, tüketim meylinin yüksek seviyede olmasının ve tasarruf meylinin düşük seviyede olmasının cari açık üzerinde son derece etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

3- CARI AÇIĞIN ETKİLERİ

Türkiye'nin cari açık sorunsalı, ülkenin Avrupa Birliği'ne girişinin değerlendirilmesinde temel alınan ekonomik ölçütü de oluşturmuştur.³⁷ Avrupa Komisyonu'nun 2013 tarihli raporunda, Türkiye'nin bir Pazar ekonomisi olduğu vurgusu

yer almaktadır.³⁸ Bu durum, ülkenin cari açığıyla birlikte çeşitli unsurların etkisindeki rekabetçi piyasa ekonomisinden kaynaklanan baskıları yönetebilmesinin beklendiği anlamına gelmektedir. Fakat ülkenin piyasa güçlerinin etkilerini ve diğer ekonomik baskıları yönetebilme kabiliyeti, finans alanında önemli yapısal reformları hayata geçirebilmesiyle de yakından ilgilidir.

2010 yılından sonra ülkenin ekonomik büyümesi dalgalı bir seyir izlemiştir. Ekonomik performanstaki bu dalgalanmalar, dış ticaret ve iç talepteki büyüme fırsatlarının yeniden dengelenmesi gibi ekonomik faktörlerin doğrudan katkılarının bir sonucu olmuştur. Ekonomik gelişmelerin dinamik doğası, ülkedeki temel sektörler için tahminler yapmayı da zorlaştırmaktadır.³⁹ Örneğin, 2013 yılında, ekonomik büyüme %3,7 olarak gerçekleşmiştir.⁴⁰ Bu büyümeye, cari açığıdaki artış eşlik etmiştir. Bu eğilim, mal ve

²⁷ Ali Eren ALPER ve Gülçem ORANSAY. "Cari Açık ve Finansal Gelişmişlik İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi". Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 2015. Sayı:1(2).

²⁸ Necati ÇİFTÇİ. "Türkiye'de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi". Anadolu University Journal of Social Sciences, 2014. Sayı: 14(1).

²⁹ Doğan UYSAL, Kubilay ÇAĞRI YILMAZ ve Taner, TAŞ. "Enerji ithalatı ve Cari açık ilişkisi: Türkiye Örneği". Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015. Sayı: 3(1).

³⁰ İsmet GÖÇER ve Cemaleddin GEREDİ. "Cari Açık-Ekonomik Büyüme-Enflasyon ve işsizlik Açmazında Türkiye: Yeni Nesil Bir Ekonometrik Analiz". Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2016. Sayı: 16(5 (Özel Sayı)).

³¹ Engin DÜCAN, Melike Atay POLAT ve Ercan BALCIOĞLU. "Tüketim Toplumu Örneği Olarak Türkiye'nin Cari Açık ve Tüketici Kredileri İlişkisi". Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi. 2016. Sayı: 4(1).

³² Ahmet ÇALIŞKAN ve Amira KARIMOVA. "Global Liquidity, Current Account Deficit, and Exchange Rate Balance Sheet Effects in Turkey". Emerging Markets Finance and Trade, 2017. Sayı: 53(7).

³³ Çağatay BAŞARIR ve Mehmet Emin ERÇAKAR. "An Analysis of the Relationship between Crude Oil Prices, Current Account Deficit and Exchange Rates: Turkish Experiment". International Journal of Economics and Finance, 2016. Sayı: 8(11).

³⁴ Nurgun TOPALLI ve İbrahim DOĞAN. The structure and sustainability of current account deficit: Turkish evidence from regime switching. The Journal of International Trade & Economic Development, 2016. Sayı: 25(4).

³⁵ Besir KOK ve Hüseyin BENLİ. "Energy diversity and nuclear energy for sustainable development in Turkey". Renewable energy, 2017. Sayı: 111.

³⁶ Vesna BUCEVSKA. "Current Account Deficits in the EU Candidate and Potential Candidate Countries: A Panel Analysis". Economic Themes, 2017. Sayı: 55(3).

³⁷ Bernard M. HOECKMAN ve Sübidey TOĞAN. Turkey: Economic Reform and Accession to the European Union. Washington, DC: World Bank and Centre for Economic Policy Research. 2005.

³⁸ European Commission (2013), EU Candidate and Pre-Accession Countries Economic Quarterly CCEQ3/2013 Brussels: European Union.

³⁹ David EDGERLY. Turkey's Current Account Deficit is Economy's Achilles Heel. Financial Times, 2013.

⁴⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, 2013.

hizmet fiyatlarının artmasıyla birlikte ekonomik durumun kötüleşmesine yol açmıştır.

Aydemir ve Övenç'e⁴¹ göre, ülkedeki kamu borcunun GSYH'ye oranı zaman içinde azalmıştır. Bunda hem iç hem de dış faktörler etkili olmuştur. Hem yerel hem de küresel faktörler, finansal piyasalarda baskı oluşturmuştur. Sonuç olarak Merkez Bankası, acil önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemler öncelikli olarak döviz kurunun stabilizasyonu ve ülkeden sermaye kaçışlarını önlemeyi amaçlamıştır.

Diğer bir açıdan bakılacak olursa, Türkiye'nin cari açığını finanse etmek için yabancı sermayeye olan bağımlılığı, ülkeyi küresel finansal değişimlere karşı kırılgan hale getirmektedir. Sonuç olarak, döviz kurunda ve ekonomik aktivitelerde büyük dalgalanmalar göze çarpmaktadır. Sözü edilen kırılganlığa karşı ülkenin tasarruf seviyesini arttıracak politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, bütçede şeffaflığı arttırıcı uygulamaların da benimsenmesi gerekmektedir. Etkili maliye politikaları, ülkenin cari dengesini düzeltici etki yapabilecek güvenilirlik seviyesini arttırıcı etki yapabilir. Lopez-Mejia'ya⁴² göre, ülkenin büyük ölçekli cari açığı döviz kurundaki kırılganlığı arttırmaktadır. Bu durum yatırımcıların ülkeye duydukları güveni azaltabilir. Bunun yanında, döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar ile mücadele edebilmek amacı ile Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın (TCMB) faiz enstrümanını kullanması makroekonomik dengeler üzerinde ağır tahribatlara yol açabilir. TCMB'nin faiz koridorlarında yapacağı artışın amacı; yatırımcıların veya hane halkının döviz talebini azaltmak ve Türk Lirası'nın (TL) yabancı ülke paraları karşındaki değer kaybının önüne geç-

bilmesidir. Ancak bu noktada, Türkiye'de faaliyet gösteren firmaların (yabancı firmalar hariç) sermaye yetersizliği problemi ile karşı karşıya olduğu unutulmamalıdır. Türk firmaları faaliyetlerini sürdürebilmek adına büyük oranda dış kaynak finansmanına yönelmekte ve ihtiyaç duyduğu fonu genellikle bankalar ve finans kurumlarından tedarik etmektedir. TCMB'nin faiz koridorunda yapacağı bir artış, otomatik olarak Türkiye'de faaliyet gösteren konvansiyonel bankaların ve diğer finans kurumlarının mevduat/tasarruf hesaplarına verdiği faiz oranlarına bir artış olarak yansiyacaktır. Buna mukabil, borç veren kurumların kredi ürünlerinin de fiyatları artış eğilimine girecektir. Hâlihazırda sermaye yetersizliğinden dolayı faaliyetlerini sürdürmekte zorlanan firmalar, yüksek kredi faizi yükü altında daha da fazla ezilecek ve faaliyetlerini sürdüremez hale gelecektir. Bunun sonucu olarak da istihdamda daralma, mevcut üretim kapasitesinde düşüş ve yeni yatırım olanaklarının göz ardı edilmesi gibi istenmeyen durumlar ortaya çıkacaktır. Diğer taraftan döviz kurlarında meydana gelen yükselme trendi her ne kadar ihracat getirisi açısından olumlu görünse de Türkiye'nin ithal ikameci bir ülke olduğunu yani direkt üretici ülke konumunda olmadığı gerçeği göz ardı edilmemelidir. Şit ve Alancioğlu'na⁴³ göre Türkiye ekonomisi cari açığa dayalı bir şekilde büyümektedir. Bu görüşün altında yatan sebep, ekonomide sağlanan büyümenin (milli gelirdeki artışın) hane halkının tüketim meyillinin artmasını tetiklemesi ve bunun sonucu olarak da iç piyasada oluşan talep artışının Türk Firmalarını ithalata yöneltmesidir. Alında burada karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. İthalatın artması, ekonomiden döviz çıkışının hız-

⁴¹ Resul AYDEMİR ve Gökhan ÖVENÇ. Capital Inflows and Banking in the Turkish Economy. 2018. Palgrave Macmillan, Cham.

⁴² Alejandro LOPEZ-MEJIA. Large Capital Flows: Causes, Consequences, and Policy Responses. Finance and Development. 1999. Sayı: 36.

⁴³ Mustafa Şit ve Erdal Alancioğlu. "Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Var Analizi". Assam Uluslararası Hakemli Dergi, 2016. Sayı: 3(5).

lanması anlamına gelmektedir. Döviz talebinin artması ise, tekrar yüksek faiz mekanizmasının devreye girmesini ve ekonomik durgunluğun hissedilmesine neden olmaktadır. Yüksel'e⁴⁴ göre ise faizin belli bir seviyenin altına inmesi (%16,4) cari işlemler açığının oluşmasına yol açmaktadır. Bu görüşün altında yatan sebeplerin açıklanmasında fayda vardır. Faiz oranının belli bir seviyenin altına düşmesi hem hane halkının tasarruf hacmini azaltmakta hem de sermayeye ulaşma maliyetinin düşük olması nedeni ile ithal ikameci Türk firmalarının ithalat iştahını arttırmaktadır. Bundan dolayı da dış ticaret dengesi bozulmaktadır. Düşük faiz hadleri özellikle hane halkının alternatif yatırım araçlarına yönelmesine neden olabilmektedir. Alternatif yatırım araçlarından en çok ilgi gören ise genellikle döviz alım-satımı olmaktadır. Döviz talebinin artması ise TL'nin döviz karşısındaki değeri kaybetmesine yol açmaktadır. Cari açığın artan bir seyir izlemesi ülkenin makroekonomik göstergelerinin tamir edilmesi güç bir seviyede bozulmasına neden olabilir. Şayet ülke rating notunuz yatırım yapılabilir bir seviyede değil ise doğrudan dış yatırım (FDI-Foreign Direct Investment) bulma şansınız çok düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Bu durumda problemi çözebilmek için başvuracağınız iki kaynak cazibeli hale gelmektedir. Birincisi sermaye ithalatı, ikincisi ise cari açığı rezervler ile karşılamaya çalışmaktır.⁴⁵ Sermaye ithalatının artması dış borcun artmasına yol açacaktır. Bunun sonucunda da yine kısır döngü yaşanmaya başlanacak ve döviz ihtiyacı giderek artacaktır. Diğer yandan cari açığı döviz rezervleri ile karşılamak özellikle TCMB'nin elini zayıflatmakta ve olası kur

dalgalanmalarında döviz talebi karşılama noktasında zorlanmasına neden olmaktadır. (Bu durumda TCMB piyasaya döviz arzını arttırıcı şekilde müdahale etmek yerine faiz koridorlarında artışa gitmeyi seçmek zorunda kalmaktadır). Cari açığı azaltmaya yönelik önlemlerin bir parçası olarak, ülkedeki iç talebi baskılayıcı fakat ihracatı arttırmaya yönelik adımlar atılabilir. Enflasyon da yine cari açıkla ilişkili bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Cari açıktan kaynaklanan sorunları çözmek için, ülkedeki makroekonomik politikaların topyekûn gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır.⁴⁶

SONUÇ

Türkiye'de cari açık, ülkenin ekonomik performansına gölge düşüren başlıca sorunlardan biri olmayı sürdürmektedir. Bu nedenle yapısal dönüşümleri içeren bir yol haritasının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Yine bu bağlamda cari açık ve enflasyon ikilisinin sürdürülebilirliğini sağlayan politikalar geliştirilmelidir. Örnek olarak, mal ve hizmetlerin liberalizasyonu ile ülkenin piyasadaki rekabet gücü arttırılabilir. Buna ilaveten yapısal reformlar, ülke riskinin düşürülmesine yönelik atılacak adımlar, ticaret için olumlu bir ortam yaratarak yabancı yatırımları arttırabilir, sağlıklı bir rekabet ortamı oluşturabilir ve doğrudan özel yatırımları cezbedici etki yapabilir.

Bacasız sanayi olarak nitelendirilen turizm sektöründe kaliteyi arttırmaya yönelik çalışmaların yanında uygulanacak olan verimli fiyatlandırma stratejilerinin döviz girdisinin artmasına pozitif yönde etki sağlayacağı aşîkârdır. Diğer yandan,

⁴⁴ Serhat YÜKSEL. "Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: Mars Yöntemi ile Bir İnceleme". Bankacılar Dergisi, 2016. Sayı: 96(27).

⁴⁵ Kemal YAMAN. "Cari Açık Probleminin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi-Riskler ve Sonuçlar" (http://apbs.mersin.edu.tr/files/kyaman/Scientific_Meetings_002.pdf) Erişim Tarihi: 01.11.2019

⁴⁶ Joseph STIGLITZ ve Refet GÜRKAYNAK. Taming Capital Flows Capital Account Management in an Era of Globalization. Springer, 2015.

özellikle yüksek teknolojiye üretim seviyesinin yakalanması ve elde edilecek olan çıktının yurt dışı pazarlarda konumlandırılması da ülkemizin döviz pozisyonuna olumlu yönde katkı sağlayacaktır. Son zamanlarda milli kaynakları kullanarak yüksek teknolojiye üretim yapan ve ürünlerini dış pazarlarda satabilme imkânı yakalayan savunma sanayiinde sağlanan gözle görülür ivmenin diğer sektörlerde de ulaşılabilir hale gelmesi cari açık ile mücadelede son derece etkin bir rol oynayacaktır.

Mevcut önlemlere karşın büyük dış finans kümedenmeleri, hala cari dengeyi bozan unsurlar olarak varlığını sürdürmektedir. Yabancı doğrudan yatırımlara aşırı bağıllık, ülkedeki ekonomik aktiviteyi yavaşlatabilir. Yabancı yatırımlara bağıllığın azaltılması için tasarruf düzeylerini artırıcı önlemler alınmalıdır. Kararlılıkla uygulanacak yapısal reformlarla, ülkedeki potansiyel açığa çıkarılabilir ve cari açık azaltılabilir.

KAYNAKÇA

- ABBASOĞLU, O. F., İMROHOROĞLU, A. VE KABUKÇUOĞLU, A. (2019). "The Turkish Current Account Deficit". *Economic Inquiry*. Sayı: 57. 515-536.
- ALEJANDRO, L. M. (1999). Large Capital Flows: Causes, Consequences, and Policy Responses. *Finance and Development*. Sayı: 36.
- ALPER, C. E. VE ÖNİŞ, Z. (2003). Financial Globalization, the Democratic Deficit, and Recurrent Crises in Emerging Markets: The Turkish Experience in the Aftermath of Capital Account Liberalization. *Emerging Markets Finance and Trade*. Sayı: 39.
- ALPER, A. E. ve ORANSAY, G. (2015). Cari Açık ve Finansal Gelişmişlik İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, Sayı:1(2), 73-85.

- AŞICI, A. A. (2015). On the Sustainability Of The Economic Growth Path Of Turkey: 1995–2009. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Sayı: 52, 1731-1741.
- AYDEMİR, R., VE ÖVENC, G. (2018). Capital Inflows and Banking in the Turkish Economy. *Turkish Economy içinde* (pp. 171-191). Palgrave Macmillan, Cham.
- AYLAR, D. ve KÜÇÜKKALE, Y. (2018). Cari Açık Ve Tasarruf İlişkisi: Caldéron Argümanı Bağlamında Türkiye Örneği. *Atatürk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 32(2), 315-334.
- BAŞARIR, Ç. ve ERÇAKAR, M. E. (2016). An Analysis of the Relationship between Crude Oil Prices, Current Account Deficit and Exchange Rates: Turkish Experiment. *International Journal of Economics and Finance*, Sayı: 8(11), 48-59.
- BAYRAKTUTAN, Y. ve DEMİRTAŞ, İ. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: (22), 1-28.
- BİNGÖL, O. ve VARLIK, A. B. "Türk Savunma Sanayinin Geleceği". (https://tasam.org/Files/PDF/Raporlar/TSS_rapor.pdf_6ac-b9a1e-7d78-4af4-bc67-48bb93270426.pdf ss. 51-56). Erişim Tarihi: 15.09.2019 S. 20
- BUCEVSKA, V. (2017). Current Account Deficits in the EU Candidate and Potential Candidate Countries: A Panel Analysis. *Economic Themes*, Sayı: 55(3), 305-3018.
- CARBOUGH, R. (2000). *International Economics*, 7th Edition, Ohio: South Western College Publishing.
- CLOWER, E. VE İTO, H. (2011) 'The Persistence and Determinants of Current Account Balances: The Implications for Global Rebalancing', https://www.ssc.wisc.edu/~m-chinn/CA_persistency_Clower_Ito.pdf (Erişim tarihi: 26.09.2019).

- ÇALIŞKAN, A. ve KARIMOVA, A. (2017). Global Liquidity, Current Account Deficit, and Exchange Rate Balance Sheet Effects in Turkey. *Emerging Markets Finance and Trade*, Sayı: 53(7), 1619-1640.
- ÇAVDAR, S. C., VE AYDIN, A. D. (2015). Understanding the Factors Behind Current Account Deficit Problem: A Panel Logit Approach On 16 OECD Member Countries. *Procedia Economics and Finance*. Sayı: 30. S: 187-194.
- ÇİFTÇİ, N. (2014). Türkiye’de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, Sayı: 14(1), 129-142.
- ÇULHA, A. (2006). A Structural VAR Analysis of the Determinants of Capital Flows into Turkey. *Central Bank Review*, Sayı:2. S: 11-35.
- ÇÜTÇÜ, İ. (2019). Sanayide Kullanılan Elektrik Tüketimi ile Dış Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki: Yapısal Kırılmalı Testlerle Ekonometrik Bir Analiz. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 37(1), 17-39.
- DOĞDU, H. (2018). Savunma sanayi Arge harcamalarının makroekonomik performans etkisi: Türkiye örneği. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Tekirdağ.
- DÜCAN, E. POLAT, M. A. ve BALCIOĞLU, E. (2016). Tüketim Toplumu Örneği Olarak Türkiye’nin Cari Açık ve Tüketici Kredileri İlişkisi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 4(1), 161-188.
- EDGERLY, D. (2013) ‘Turkey’s Current Account Deficit is Economy’s Achilles Heel’, *Financial Times*.
- EĞİLMEZ, M. (2018). (<https://www.mahfi-gilmez.com/2018/05/ne-kadar-ack-o-kadar-buyume-modelinin.html>). Erişim tarihi: 26 Eylül 2019.
- EĞİLMEZ, M. (2019). (<http://www.mahfi-gilmez.com/2019/04/turkiye-borc-dosyas.html>). Erişim tarihi: 26 Eylül 2019.
- ERBAYKAL, E. (2007). Türkiye’de enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1(1), 29-44.
- EUROPEAN COMMISSION (2013). “EU Candidate and Pre-Accession Countries Economic Quarterly CCEQ 3/2013”, Brussels: European Union.
- GÖÇER, İ. ve GEREDE, C. (2016). Cari Açık-Ekonomik Büyüme-Enflasyon ve işsizlik Açmazında Türkiye: Yeni Nesil Bir Ekonometrik Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16(5 (Özel Sayı)), 35-46.
- GUJARATI N. (2004). *Basic Econometrics*, 4th ed. McGraw-Hill companies, New York.
- HOECKMAN, B. M. VE TOGAN, S. (2005). *Turkey: Economic Reform and Accession to the European Union*. Washington, DC: World Bank and Centre for Economic Policy Research.
- İNSEL, A., VE KAYIKÇI, F. (2012). Evaluation of Sustainability of Current Account Deficits in Turkey. *Modern Economy*. Sayı: 3. 43-50.
- KESİKOĞLU, F., YILDIRIM, E. ve ÇEŞTEPE, H. (2013). Cari açığın belirleyicileri: 28 OECD ülkesi için panel VAR analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 2(9), 15-34.
- KOK, B. ve BENLİ, H. (2017). Energy diversity and nuclear energy for sustainable development in Turkey. *Renewable energy*, Sayı: 111, 870-877.
- LANDESMANN M. ve PFAFFERMAYR M., (1997) “Technological competition and trade performance”, *Applied Economics*, Vol: 29, No: 2, 179-196.

- LOPEZ-MEJIA, A. (1999). Large Capital Flows: Causes, Consequences, And Policy Responses. Finance and Development. Sayı: 36.
- MAZIER, J. VE SAGLIO, S. (2008). Interdependency and Adjustments in the European Union, International Review of Applied Economics. Sayı: 22: S: 17-44.
- ÖZDAMAR, G. (2015). Factors Affecting Current Account Balance of Turkey: A Survey with the Cointegrating Regression Analysis. Journal of Business Economics and Finance. Sayı: 4
- PEKER, O. ve HOTUNLUOĞLU, H. (2009). Türkiye’de Cari Açığın nedenlerinin Ekonometrik Analiz. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı: 23(3), 221-237.
- STIGLITZ, J., ve GÜRKAYNAK, R. (2015). Taming Capital Flows: Capital Account Management in an Era of Globalization. Springer.
- ŞİT, M. ve ALANCIOĞLU, E. (2016). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Var Analizi. As-sam Uluslararası Hakemli Dergi, Sayı: 3(5), 5-23.
- TCMB (2017). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (CBRT).
- TOPALLI, N. ve DOĞAN, İ. (2016). The structure and sustainability of current account deficit: Turkish evidence from regime switching. The Journal of International Trade & Economic Development, Sayı: 25(4), 570-589.
- TSEN, W. (2014). Exchange Rate Volatility and International Trade. Journal of Stock Forex Trade. Sayı: 3
- TÜİK. Türkiye İstatistik Kurumu, 2013.
- UYSAL, D. YILMAZ, K. Ç. ve TAŞ, T. Enerji ithalatı ve Cari açık ilişkisi: Türkiye Örneği. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015. Sayı: 3(1), 63-78.
- YAMAN, K. “Cari Açık Probleminin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi-Riskler ve Sonuçlar” (http://apbs.mersin.edu.tr/files/kyaman/Scientific_Meetings_002.pdf). Erişim tarihi: 01 Kasım 2019.
- YÜKSEL, S. (2016). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: Mars Yöntemi ile Bir İnceleme. Bankacılar Dergisi, Sayı: 96(27), 102-121.